

О.О. Куліда
асистент кафедри права, аспірант
Мелітопольського державного
педагогічного університету імені Б.Хмельницького

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРАВА: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ

Світові соціально-економічна, політична та культурно-освітня ситуації викликають необхідність не тільки досягнення молоддю конкурентоздатності на ринку праці, а й реалізації здібностей, можливостей та досвіду, а й високого рівня її самовизначення у соціальному житті. Саме тому гуманітарна наука, досліджуючи процеси розвитку особистості, звертає увагу на механізми та фактори, що сприяють успішному оволодінню професійною діяльністю, яка має бути значущою для суб'єкта і мати для нього особистісний смисл.

Аналіз реальної практики підготовки фахівців свідчить, що розуміння самовизначення особистості часто представлено вузькопредметно, фрагментарно і таким, що не створює умов для конструктивного процесу формування самовизначеності майбутнього фахівця. Тому, як стверджують науковці, процес професіоналізації та особистісного розвитку не завжди має позитивне спрямування, наслідками чого може бути дезадаптація, конфлікти, зниження ефективності навчання, криза цінностей, професійного вибору, мотиваційного вакууму тощо (В. Бодров, О. Бондарчук, Ж. Вірна, Н. Євдокимова, Р. Каламаж, О. Кокун, Л. Карамушка, С. Максименко, Л. Сердюк та інші).

Питання професійного становлення та самовизначення особистості, будучи предметом досліджень багатьох науковців, спирається на значну кількість підходів до його трактування, а саме: профорієнтаційний (Є. Головаха, О. Карпов, Є. Климов, М. Пряжников, С. Чистякова, П. Шавір та інші); діяльнісний (К. Абульханова-Славська, Л. Божович,

М. Гінзбург, В. Крутецький, С. Рубінштейн та інші); професійного розвитку (В. Бодров, Е. Зеєр, Т. Кудрявцев, А. Маркова, Л. Мітіна, Ю. Поварьонков, В. Шегурова та інші).

Найбільшу увагу, на нашу думку, науковці приділяють вивченню професійного самовизначення на основі врахування професійно важливих особистісних характеристик кожної особистості та потреб ринку праці у конкретному середовищі (А. Нісімчук, Н. Побірченко, О. Собчук, В. Розов, І. Прокопенко, Л. Чеботарьова, О. Шпак, П. Шемякін, Н. Юрчук та інші), де висвітлено підходи до вирішення окремих проблем, пов'язаних із специфікою професійного самовизначення молоді.

Саме тому метою статті визначено історико-педагогічну рефлексію розуміння концепту «професійне самовизначення майбутнього фахівця» і, зокрема, майбутнього юриста.

Основні результати аналізу. Відомо, що теоретичні та методологічні засади проблеми самовизначення особистості та професійного, зокрема, були закладені в працях Б. Ананьєва, Є. Клімова, Т. Кудрявцева, А. Петровського, М. Пряжнікова, С. Рубінштейна та інших.

Так, С. Рубінштейн вперше заклавав методологічні основи дослідження проблеми самовизначення і зазначив, що ключовим у розумінні вказаного феномену є ставлення особистості до самої себе, яке значною мірою залежить від її ставлення до навколишнього світу і навколишнього світу до неї. Автор запропонував принцип дії зовнішніх причин через внутрішні умови об'єкта (зовнішня детермінація – соціальна, і залежить від внутрішніх властивостей об'єкта її дії (тобто особистості), а самовизначення виступає як самодетермінація, що являє собою механізм соціальної детермінації, який активно переломлюється самим суб'єктом) [5].

Розглядаючи проблему самовизначення особистості, психологи акцентують увагу на процесах її самореалізації та самоактуалізації. Це свідчить про розуміння ними самовизначення не тільки як процесу

планування, який пов'язаний з вибором майбутнього, але й як складного особистісного утворення, що пронизує людське життя. Більшість психологів виокремлюють діяльнісно-особистісні (характеристики пізнавальної, трудової та комунікативної діяльності суб'єкта, що трактуються як об'єктивування людських мотивів, здібностей та характерологічних властивостей) та суб'єктивно-особистісні (мотиваційно-потребова сфера особистості) передумови самовизначення і розглядають самовизначення як здатність людини будувати саму себе, свою індивідуальну історію, як вміння переосмислювати власну сутність .

Для організації процесу формування професійної самовизначеності майбутнього фахівця суттєве значення має алгоритм діяльності (послідовність дій) щодо її зміцнення. Учений Є. Кучеренко визначає такі ознаки діяльності: з'ясування суб'єктом власних особливостей, рис, якостей, потенційних можливостей та здібностей; вибір критеріїв, норм оцінювання себе, ідеалів та цінностей стосовно себе; визначення актуальних якостей, тобто тих, що, на думку особистості, є реальними, а також встановлення їхньої відповідності соціальним нормам, прийняття чи неприйняття себе; передбачування своїх майбутніх (потенційних) можливостей, які відповідають соціальним нормам, прийняття чи неприйняття себе у майбутньому; побудова своїх цілей, завдань та планів (близьких, середньовіддалених, віддалених), спрямованих на розвиток необхідних особистості якостей, щоб прийняти себе; перегляд вихідних критеріїв та оцінок; пересамовизначення – суб'єкт сприймає або не сприймає себе.

Якщо суб'єкт не приймає свою нову особистість і зміни, які відбулись, то цикл самовизначення повторюється [3].

На нашу думку, визначення та аналіз структурних компонентів діяльності особистості щодо її розвитку у тій чи іншій сфері життя, зокрема професійного, слід привести у відповідність з вимогами науково-процедурного алгоритму дослідження. Так, якщо мова йде про процес

формування той чи той якості , здатності або чесноти людини, то слід використовувати аналіз об'єктивно-суб'єктивні стратегії, підходи, програми, компоненти (ціннісно-мотиваційний, тобто світоглядний, когнітивний як операційно-діяльнісний та рефлексивно-оцінний). Цей алгоритм вдало «працює» у формуванні компетенцій.

Проте, коли мова йде про розвиток здатності до професійного самовизначення, тобто про компетентнісну здатність, то ми вважаємо доцільним використовувати алгоритм, що запропонувала О. Троїцька як механізм ефективною імплементації та інтеріоризації, зокрема діалогічності, що на практиці перетворюються в реальні елементи: дії (потреби, інтереси суб'єкта, що спричиняють дію); інформаційно-регулятивний елемент як ідеальні програми і моделі; операційні елементи, в яких мотиви перетворюються на екзистенціальні і фізичні дії суб'єкта; результативний елемент, в якому дії суб'єкта об'єктивуються і набувають нових форм існування [7, с.23].

У такий спосіб суб'єкт зростання має можливість фіксувати свої досягнення у достатньо очевидній формі.

Дійсно, ми можемо професійне самовизначення розуміти як:

- усвідомлення особистістю себе як потенційного чи реального суб'єкта конкретної професійної діяльності;

- як процес, що передбачає свідомий процес формування особистістю своєї позиції стосовно професійно-трудою сфери (К. Абульханова-Славська);

- як самооцінювання власних індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами до професії (І. Кон, Т. Щербакова);

- як постійний пошук смислів у професійній діяльності (Л. Божович, М. Пряжніков, Л. Шнейдер);

- як спосіб саморегуляції поведінки, який відбувається через узгодження внутрішньо-особистісних і соціально-професійних потреб та

який спрямований на досягнення поставленої мети [3, с. 172 – 173].

Отже, професійне самовизначення є одним із видів самовизначення особистості загалом, так само як і сімейне, моральне, особистісне, соціальне, життєве тощо. Це процес самодетермінованої діяльності, який відбувається упродовж всього життя особистості, зокрема на етапі фахового навчання.

У дисертаційному дослідженні А.Соколюк проаналізовано чинники, джерела, умови і програми закладів вищої освіти [6]. Так, основними чинниками професійного самовизначення особистості визначаються: самоактуалізація, як реалізація особистісно-професійного потенціалу; професійна компетентність та оцінка власної ефективності, як сукупність професійних знань, умінь; усвідомлення своїх можливостей і потреб, що характеризує ефективність професійного розвитку особистості і ступінь відповідності даного процесу соціально-професійним вимогам.

І. Вороцька, Ю. Поварьонков, Л. Шнейдер вказують на важливість професійної ідентичності та професійної спрямованості, оскільки вони визначають кар'єрні орієнтації особистості, професійну компетентність, прагнення та орієнтацію на оволодіння професією, на особистісну та професійну самореалізацію .

Основними джерелами формування професійної ідентичності та професійної спрямованості особистості представлено зовнішні (професійна освіта, культурно-значимі досягнення, ідентифікація із еталонним образом професіонала тощо); внутрішні (позитивне сприйняття себе як суб'єкта професійної діяльності, емоційно-позитивне прийняття своєї належності до професійної спільноти, успішне оволодіння правами та обов'язками, нормами і правилами професійної діяльності, наявність системи професійно важливих якостей особистості, ступінь активності особистості стосовно опанування майбутньої професії, мотиваційна та інші види готовності до реалізації себе в майбутній професійній діяльності тощо) властивості.

Науковці окреслюють основні шляхи професійного самовизначення особистості: створення педагогічних умов для всебічного розвитку особистості; створення програм, спрямованих на формування соціально активної та професійно зорієнтованої особистості; створення в ВНЗ ефективної системи самоврядування, спрямованої на самовизначення особистості; створення відповідного освітньо-культурного простору.

Розвиток особистості та її професійне самовизначення вибудовується у процесуальних програмах навчання, у характеристиці певних організаційно-методичних умов, а саме це може бути: розробка змісту, форм, методів і технологій формування соціально активної та професійно зорієнтованої особистості та їх впровадження в освітній процес; дотримання дидактичних принципів особистісно орієнтованого, діяльнісного, акмеологічного та компетентнісного підходів, спрямованих на активізацію навчально-пізнавальної та науково-дослідницької діяльності та формування на цьому підґрунті соціальної активності; забезпечення системної профорієнтаційної поінформованості шляхом доповнення до навчальних програм базових дисциплін темами профорієнтаційного змісту; впровадження у навчально-виховну діяльність інноваційних технологій формування соціально активної та професійно зорієнтованої особистості; налагодження профорієнтаційної роботи; створення функціонального інформаційно-профорієнтаційного консультпункту; оновлення системи самоврядування.

Разом з тим, значна кількість учених-філософів, які аналізують освітньо-професійну ситуацію, пов'язану з феноменом «суспільства знань», вказує, що суспільство знань насамперед є особливою ситуацією буття та самовизначення людини, зокрема її професійного самовизначення.

Цей процес знаходиться під величезним впливом ефекту суспільства знань. Відомий український філософ С.Пролеєв пише про головні параметри суспільства знань: «...перевага практик забуття та штучних засобів зберігання інформації над практиками пам'яті; ерозія людської

креативності, зокрема пізнавальної здатності; трансформація автономії особи у вигляді переходу від самоті до сингулярності. Загальною особливістю «суспільства знань» виступає глибока трансформація знання у різноманітні інформаційні констеляції та примат гнучкості і швидкості оперування з інформацією над узвичаєними інтелектуальними процедурами і практиками. Відтак, набуття мобільності особи стає основною вимогою в сучасній освіті та критерієм її успішності» [4, с.7].

Все окреслене вище відносимо до процесу професійного самовизначення будь-якого фахівця, у тому числі до процесу професійного самовизначення майбутнього юриста. Проте, звичайно, певний контекстуальний вимір зумовлюють особливості професійної діяльності.

Це стосується насамперед цінностей права, в яких останнім часом модуси правового співіснування «позбавились» ідеальних і метафізичних образів, причому не тільки в теорії, але й на практиці. У такий спосіб, на нашу думку, право, як цінність, зводиться до законотворчості, тобто легітимації ліберальних економічних норм, «нових» механізмів забезпечення економічних інтересів тощо. Така ситуація позбавила право ідеальності, позаісторичності, позапросторовості, а справедливність, як правова цінність, втратила частково свій одвічний смисл. Отже, у процесі формування професійного самовизначення майбутніх фахівців права, з філософсько-правової точки зору, слід розглядати як аксіологічно спрямований на змістові одвічні цінності права, а саме на свободу і справедливність, а не лише на закони, що мають виключно історичний, контекстуальний характер.

Оскільки юридична діяльність за своїм змістом і метою є різновидом трудової діяльності, її доцільно розглядати насамперед в параметрах діяльнісного підходу: мети, суб'єкта, об'єкта, предмета, засобів суб'єкта, умов трудової діяльності тощо. За ознаками об'єкта діяльності та її предмета, юридичну діяльність поділяють на правотворчу, правоохоронну

та правозастосовчу, а за функціями суб'єкта – на оперативно-розшукову, слідчу, пенітенціарну, прокурорську, адвокатську, нотаріальну . Існує багато характеристик структури

юридичної діяльності, виокремлюються її різновиди і це допомагає у визначенні змісту підготовки майбутніх юристів до професійної діяльності. По-перше, така підготовка повинна бути всебічною, фундаментальною, по-друге – практично й особистісно зорієнтованою, тобто надавати студентам можливість не лише засвоювати знання, вміння і навички, а й відпрацьовувати їх на таких поведінкових моделях, ситуаціях, які характерні саме тій чи іншій юридичній професії.

Не применшуючи значення жодного з компонентів та чинників процесу самовизначення особистості юристів у різних сферах та галузях юридичної діяльності (цілі, цінності, смисли, усвідомленість свого життєвого шляху, перспектива професійного майбутнього, мотивація саморозвитку та самореалізації, самоефективність особистості, самоствавлення та автономія, здатність свідомого контролю та оцінки власних досягнень), наголошуємо на особливій важливості так званих – цільових, ціннісно-сміслових аспектів, як вже було зазначено, вони іноді не дооцінюються або ігноруються.

Більш того, процес професійного самовизначення юристів різних сфер та галузей юридичної діяльності потребує особливої уваги до ціннісно-сміслових аспектів цілепокладання, в яке слід імплементувати ціннісно-сміслові конструкти свободи, справедливості. Так, результати багатьох емпіричних досліджень засвідчили, що постановка цінності-мети у навчанні майбутніх юристів не завжди супроводжується усвідомленням програмних результатів навчання та смислів майбутньої діяльності .

Спираючись на розвідки С.Гусарева, І. Зошій, А. Кучеренка, А. Соколюк, пропонуємо посилення та активізацію механізму цілепокладання у розвитку професійного самовизначення майбутніх юристів, основними умовами яких є наступні:

- узгодження мети з реальним екзистенційним та психологічним станом здобувача вищої правової освіти та орієнтація його на вирішення найближчих актуальних завдань в навчально-професійній діяльності;
- реалістичність мети та її формулювання в чітких, конкретних критеріях досягнення, які підкріплені уявленнями про власне «Я», представленими в образах професійного «Я»;
- усвідомленість мети та особистісне сприйняття студентом її як такої, до якої прагне його «Я», а не до якого це «Я» повинно (змушене) прагнути з точки зору зовнішніх мотивів;
- ієрархізованість професійного плану студентом;
- усвідомленням способів досягнення мети та наявних внутрішніх можливостей студента;
- наявність на всіх етапах досягнення професійної мети зворотного зв'язку про відповідність виконання дій поставленим завданням [2; 3; 6].

Висновки. Професійне самовизначення особистості – це комплексний, динамічний процес формування професійної спрямованості особистості, її компетентності, соціально значущих та професійно важливих якостей та їх інтеграції. Це процес прогресивної зміни особистості внаслідок соціальних впливів, професійної діяльності та власної активності, спрямованої на самовдосконалення і самоздійснення, базовим вектором яких є потреба у розвитку і саморозвитку.

Професійне самовизначення особистості визначається системними мотиваційно-смысловими утвореннями, що зумовлюють багатовекторну спрямованість особистості на оцінку та оволодіння нею майбутньою професійною діяльністю.

Ефективний розвиток самодетермінації професійного самовизначення майбутніх фахівців забезпечується засобами цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу, інтенсифікації практичної складової підготовки студентів, запровадженням технологій практико-орієнтованого навчання. Основними чинниками та структурними

компонентами, що визначають самодетермінацію професійного становлення особистості, є смисложиттєві орієнтації, професійна мотивація, усвідомленість свого життєвого шляху, перспектива професійного майбутнього, професійна ідентичність, мотивація саморозвитку та самореалізації, самоефективність особистості, її самотавлення та автономія, розуміння свого потенціалу та віра в свої можливості, здатність до свідомого контролю та оцінки власних досягнень і перспектив.

Філософські аспекти аналізу самовизначення орієнтують на розуміння самовизначення особистості як визначення людиною себе як істоти, яка володіє свідомістю та волею, а також усвідомленням людиною самої себе як суб'єкта поведінкових проявів. Самовизначення у такому розумінні здійснюється активним суб'єктом – свідомим «Я» і кожен суб'єкт може пізнати свою істинну сутність, яка управляє іншими (підсвідомими) утвореннями та особистісними конструктами – субособистостями (Р. Ассаджіолі).

До того ж, слід уявляти, що будь-який внутрішній процес екстеріоризується через особистісні конструкти – соціальні ролі, установки, цінності людини тощо. Тому вважаємо, що наукові дослідження самовизначення можна і потрібно робити не стільки на основі аналітичних підходів, скільки за допомогою феноменологічного підходу до розуміння його понадпредметної сутності, аподиктичних істин та доцільних суджень, що можуть поставати регулятивними нормами поведінки.

У перспективі наукових досліджень варто процес професійного самовизначення майбутнього юриста аналізувати і вивчати у контекстуальному полі правової культури, що уможливить результативність ціннісного зрізу правової реальності, рівня розвитку професійного самовизначення і загальної культури особистості, свідомості «Я» та самодіяльності.

Література

1. Гусарєв С.Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти: автореф. дис. на здоб. ст. докт. юр. наук : спец. 12.00.01 / С.Д. Гусарєв. – Київ, 2007. – 35 с.
2. Зошій І.В. Формування професійної компетентності майбутніх юристів / І.В. Зошій // Молодий вчений. – 2018. – № 3 (55). – С. 487 – 492.
3. Кучеренко Є.В. Професійне самовизначення майбутнього психолога: теорія і практика: навч.-метод. посібник / Є.В. Кучеренко. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. – 192 с.
4. Пролеєв С.В. «Суспільство знань» як антропологічна ситуація //Філософія освіти. Philosophy of Education. – 2014. – №1. – С.7-23.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М.: СПб.: Питер, 1999. – 705 с.
6. Соколюк А.О. Особливості самодетермінації професійного становлення майбутніх юристів : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. психол. наук/ А.О. Соколюк. – Київ, 2016. – 21 с.
7. Троїцька О.М. Принципи діалогу і толерантності у розгортанні сучасного культурно-освітнього простору /О.М.Троїцька. – Автореферат дис.на здобуття наук.ступ.доктора наук. – 09.00.10 Філософія освіти. – Ін-т вищої освіти НАПН України. – М.Мелітополь: Друк ПП Скребейко П.В. – 38 с.

References

1. Gusarev S.D. Legal activity: methodological and theoretical aspects: Extended abstract of Doctor's thesis: special 12.00.01 / S.D. Gusarev. – Kyiv, 2007. – 35 p.
2. Kucherenko E.V. Professional self-determination of the future psychologist: theory and practice: teaching methodological manual / E.V. Kucherenko – K.: Publishing House "Word", 2014. – 192 p.

3. Proleev S.V. "Society of knowledge" as an anthropological situation//Philosophy of education. Philosophy of Education. – 2014 – №1. – pp. 7-23.
4. Rubinstein S.L. Basis of general psychology/S.L. Rubinstein. - M.: SPb.: Peter, 1999. – 705 p.
5. Sokolyuk A.O. Features of self-determination of the professional formation of future lawyers: Extended abstract of candidate's thesis/ A.O. Sokolyuk – Kyiv, 2016. – 21 p.
6. Troitska O.M. Principles of dialogue and tolerance in the deployment of modern cultural-educational space/O.M. Troitskaya. – Extended abstract of Doctor's thesis. - 09.00.10 Philosophy of education. – Institute of higher education of the NAPS of Ukraine. - Melitopol: Printing of PP Skrabayko P.V. – 38 p.
7. Zohiya I.V. Formation of professional competence of future lawyers / I.V. Zohiya//Young scientist. – 2018. - №3 (55). – pp. 487 – 492.

Авторська довідка

ПІБ: Куліда Оксана Олександрівна

Посада: асистент кафедри права

Місце роботи: Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Місто: Мелітополь

Країна: Україна

Поштова адреса: 72306, провулок Крилова б. 9\1

Телефон: +38098-213-15-17

e-mail: oksana.kulida20@ukr.net

Анотація

Куліда О.О. Професійне самовизначення майбутніх фахівців права: історико-педагогічна рефлексія. – Стаття.

У статті відрефлексовано питання професійного самовизначення особистості майбутнього фахівця на предмет трактування його сутності. На основі аналізу науково-педагогічної спадщини встановлено, що методологічним ключем розуміння вказаного феномену є ставлення особистості до самої себе, яке значною мірою залежить від її ставлення до навколишнього світу і навколишнього світу до неї. Схарактеризовано джерела формування професійної спрямованості особистості, представлено зовнішні та внутрішні чинники впливу та основні шляхи формування професійного самовизначення. Доведено, що процес професійного самовизначення юристів, який зумовлений контекстуально і особливостями професійної діяльності, потребує уваги до ціннісно-сміслових аспектів цілепокладання. Запропоновано посилення методології наукових досліджень самовизначення феноменологічним підходом. У перспективі варто професійне самовизначення майбутнього юриста досліджувати у полі правової культури і загальної культури особистості.

Ключові слова: особистість, професійне самовизначення,

самовизначення особистості, самовизначення майбутнього юриста, суб'єкт, чинники самовизначення.

Аннотация

Кулида О.А. Профессиональное самоопределение будущих специалистов права: историко-педагогическая рефлексия. - Статья

В статье отрефлексирован вопрос профессионального самоопределения личности будущего специалиста на предмет толкования сущности самоопределения. На основе анализа научно-педагогического наследия установлено, что методологическим ключом понимания указанного феномена является отношение личности к самой себе, что в значительной мере зависит от ее отношения к окружающему миру и окружающего мира к ней. Охарактеризованы источники формирования профессиональной направленности личности, представлены внешние и внутренние факторы влияния и основные пути формирования профессионального самоопределения. Доказано, что процесс профессионального самоопределения юристов, обусловленный контекстуально и особенностями профессиональной деятельности, требует внимания к ценностно-смысловым аспектам целеполагания. Предложено усиление методологии научных исследований самоопределения феноменологическим подходом. В перспективе стоит профессиональное самоопределение будущего юриста исследовать в поле правовой культуры и общей культуры личности.

Ключевые слова: личность, профессиональное самоопределение, самоопределение личности, самоопределение будущего юриста, субъект, факторы самоопределения.

Summary

Kulida O.O. The professional self-determination of the future specialists in law: historical-pedagogical reflection. – Article

The question of the professional self-determination of the personality of the future specialist on the subject of the interpretation of his essence is

reflected in the article. On the basis of the analysis of the scientific-pedagogical heritage, it is established that the methodological key of the understanding of this phenomenon is the attitude of the person to himself, which depends on his attitude to the world around and the world around to him. The sources of the formation of the professional orientation of the personality are characterized; the external and the internal factors of the influence and the main ways of the formation of the professional self-determination are presented. It is proved that the process of the professional self-determination of the lawyers, which is conditioned by the contextual and the peculiarities of the professional activity, it requires attention to the value-semantic aspects of the aim-setting. The strengthening of the methodology of the scientific research of the self-determination of the phenomenological approach is offered. In perspective, the professional self-determination of the future lawyer should be investigated in the field of the legal culture and the general culture of the personality.

Key words: personality, professional self-determination, self-determination of personality, self-determination of future lawyer, subject, factors of self-determination